

УДК 347.73

ПОНЯТТЯ І ЗНАЧЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ У ДИНАМІЦІ ФІНАНСОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

О. В. МАКУХ,

канд. юрид. наук,

*доцент кафедри конституційного, адміністративного
і фінансового права Інституту права*

імені Володимира Сташиса,

Класичний приватний університет Україна,

Україна, м. Запоріжжя

e-mail : omakukh@mail.ru

Розкрито поняття та значення юридичних фактів у динаміці фінансових правовідносин. Вказано, що сутність фінансових правовідносин, які являють собою динамічне правове явище, можливо розкрити в перебігу його відповідних етапів розвитку: виникнення, зміни й припинення. У той же час юридичні факти не лише породжують, змінюють або скасовують фінансові правовідносини, а й «корегують» певним чином ті права та обов'язки учасників публічної фінансової діяльності, що виникають в межах відповідних правовідносин; забезпечують реалізацію прав та обов'язків відповідних суб'єктів у фактичній їх поведінці; виступають безпосередньою юридичною підставою виникнення суб'єктивних прав осіб у конкретних правовідносинах, своєрідним засобом переведення правосуб'єктності у відповідне суб'єктивне право; займають самостійне місце в механізмі правового регулювання.

Ключові слова: фінансові правовідносини; динаміка фінансових правовідносин; юридичні факти; функції юридичних фактів.

Правове регулювання будь-яких суспільних відносин і місце юридичних фактів у такому регулюванні потребує значної уваги [8, с. 453; 18, с. 5-6], – так пишуть сьогодні багато вчених, вдаючись до обговорення найактуальніших проблем правознавства. Дійсно, юридичні факти у руслі будь-яких видів правових відносин мають велике значення, оскільки фінансові, як і інші правовідносини являють собою динамічне правове явище, сутність якого можливо розкрити в перебігу відповідних етапів його розвитку: виникнення, зміни та припинення. І тут як раз виникає необхідність у з'ясуванні сутності

юридичних фактів. Як слушно зазначає М. П. Кучерявенко, «юридичні наслідки, що виникають на підставі юридичних фактів, у загальному вигляді можуть бути зведені до головних фаз існування правовідносин – їх виникнення й припинення, а також зміни» [8, с. 453]. Однак це не єдина роль, яку вони виконують.

У сучасних правових реаліях відбуваються пошуки нових шляхів досягнення стабільності правовідносин. Не є виключенням і галузь фінансового права. При цьому хотілося б констатувати, що в цій ситуації зростає інтерес науковців до дослідження обставин, які породжують виникнення, зміну чи припинення фінансових правовідносин – юридичних фактів, визначення їх поняття і значення у динаміці такого виду суспільних зв'язків. Зазначимо, що основи дослідження юридичних фактів були закладені такими вченими-теоретиками та фінансистами, як, зокрема: С. С. Алексєєв, В. Б. Ісаков, С. А. Зінченко, О. А. Красавчиков, М. П. Кучерявенко, О. П. Орлюк, М. Д. Шаргородський, Г. Ф. Шершеневич та ін. У той же час поняття і значення юридичних фактів у динаміці фінансових правовідносин є малодослідженим. З огляду на це *метою статті* є аналіз різних точок зору з даної тематики.

Показово, що взагалі поняття «факт» є достатньо поширеним, проте трактується досить неоднозначно. Так, В. Т. Бусел пропонує визначати факт як: а) дійсна, не вигадана подія, дійсне явище; те, що сталося, відбулося насправді; б) реальність, дійсність; те, що об'єктивно існує [14, с. 552]. Р. С. Белкін визначає факт як подію та явище, яке пізнане та таке, що не пізнане, тобто як таке, що спостерігає людина [3, с. 57]. Г. І. Садовський розглядає факт як фрагмент дійсності, який людина може прийняти, відчувати, осмислити [11, с. 199]. У праві ж поняття факту використовується у значенні «реального явища; того, що сталося, відбулося насправді».

Характерно, що стосовно визначення поняття «юридичні факти» серед науковців також немає одностайного підходу. Так, С. С. Алексєєв зазначав, що юридичний факт – це конкретна життєва обставина, з настанням якої норма

права пов'язує виникнення, зміну та припинення правовідносин [1, с. 512]. Висловлений підхід підтримують О. Ф. Скакун і В. М. Хропанюк [13, с. 602; 15, с. 244]. Показово, що саме наведені думки виражають загальний погляд на юридичні факти.

У той же час науковці вдаються й до більш широкого трактування поняття юридичного факту. Так, Ю. М. Оборотов зазначає: «...це закріплені у нормах права обставини, при настанні яких виникають, змінюються або припиняються конкретні правовідносини, суб'єктивні права та юридичні обов'язки. Це реальні життєві обставини, виражені в системі спеціальних юридичних ознак (законність, обґрунтованість, здатність породжувати правові наслідки, конкретність, інформативність, дієвість та оформленість), які виступають підставою настання правових наслідків» [9, с. 57]. Із наведеного можна зробити висновок, що юридичні факти не лише породжують, змінюють або скасовують правовідносини, а й «корегують» певним чином ті права та обов'язки учасників, що виникають в межах відповідних правовідносин.

Таким чином, важлива роль юридичних фактів полягає не лише в обумовленні виникнення, зміни та припинення відповідних правовідносин. Окрім цього, вони виступають безпосередньою юридичною підставою виникнення суб'єктивних прав осіб у конкретних правовідносинах, своєрідним засобом переведення правосуб'єктності у відповідне суб'єктивне право. До того ж вони займають самостійне місце у механізмі правового регулювання, бо складають ланку в переході від державного нормативного регулювання суспільних відносин до індивідуального через передбачені в нормах права суб'єктивні права та кореспондуючі обов'язки [7, с. 31]. У цьому контексті нам до вподоби слова Е. М. Бондаренко, яка говорить, що юридичні факти мають у праві виключне значення. Вони виконують важливу функцію в динаміці права та дієздатності, русі правовідносин, є присутніми на всіх стадіях механізму правового регулювання [4, с. 7]. Ми цілком підтримуємо наведені міркування. Очевидно, що юридичні факти не лише породжують виникнення, зміну чи

припинення фінансових правовідносин, а й забезпечують реалізацію прав та обов'язків відповідних суб'єктів у фактичній їх поведінці. Окрім того, тут доречно згадати й про те, що «юридичний факт може слугувати підставою для застосування певної, однозначної норми закону» [16, с. 288], а також про акти правозастосування, які теж за своєю природою є юридичними фактами.

Для розкриття поняття відповідного правового явища необхідно з'ясувати його ознаки. Не є виключенням із цього правила й юридичні факти. Так, на думку Ю. М. Оборотова, юридичним фактам притаманна низка характеристик: законність, обґрунтованість, здатність обумовлювати правові наслідки, конкретність, інформативність, оформленість, дієвість [9, с. 57]. На наш погляд, деякі характеристики є досить дискусійними. Зокрема, йдеться про законність і оформленість. Якщо говорити про такий різновид юридичних фактів як дії, то в цій ситуації ми стикаємося з тим, що вони не завжди є законними. Іноді учасник правовідносин може вчинювати протиправні дії, з якими норма закону буде також пов'язувати настання тих чи інших правових наслідків (наприклад, подання податкової декларації платником із викривленими даними). Оформленість як ознака юридичного факту також не завжди може мати місце. Знов таки, якщо ми говоримо про вчинення юридично значимих дій, то вони переважно матимуть належне оформлення. У разі, коли йдеться про настання певних подій, які не залежать від волі людини, то далеко не завжди можна говорити про наявність такої ознаки.

Дещо інакше підходить до цього питання М. А. Рожкова. Вчена пропонує розглядати юридичний факт як реальну життєву обставину, що характеризується такими ознаками: 1) закріплення в нормі права абстрактної моделі такої обставини, із настанням якої пов'язуються певні наслідки; 2) фактичне (реальне) настання цієї обставини; 3) можливість породжувати такі наслідки [10, с. 6–9]. На нашу думку, така позиція стосовно характеристики юридичних фактів є більш виваженою і дозволяє визначити їх реальними життєвими обставинами, які завдяки відображенню в нормі права тягнуть за

собою настання юридичних наслідків у сфері відповідних, в тому числі фінансових правовідносин. «Саме тут встановлюється нерозривний діалектичний зв'язок і взаємозалежність: без норми права не може бути юридичного факту, без юридичних фактів не можуть наставати правові наслідки» [8, с. 455].

Слід погодитись із міркуваннями А. М. Чувакової стосовно оцінки специфіки юридичних фактів, залежно від того, в якій галузі вони мають місце. При цьому необхідно виходити з того, що юридичні факти є категорією теорії держави та права, проте мають специфіку підстав виникнення (зміни чи припинення) як приватних, так і публічних правовідносин [18, с. 17]. Така теза, беззаперечно, має право на існування.

Для того, аби ґрунтовніше з'ясувати значення юридичних фактів стосовно розвитку фінансових правовідносин, необхідно проаналізувати їх функції. Так, розвиваючи позначений аспект необхідно проаналізувати точку зору М. Ф. Чернадчука. Вчений, вивчаючи юридичні факти у бюджетному праві, стверджує про те, що вони виконують декілька функцій: правоустановчу, конструктивну, гарантійну та інформаційну [17, с. 43–47]. За словами правника, зміст правоустановчої функції полягає у встановленні бюджетних правовідносин згідно з умовами, визначеними у гіпотезі бюджетно-правової норми. Конструктивна функція юридичних фактів знаходить свій вираз у конструюванні моделі бюджетних правовідносин залежно від певних обставин та запровадження такої конструкції у бюджетну діяльність. Сутність гарантійної функції полягає у забезпеченні руху регулятивних бюджетних правовідносин, а у разі відхилення – застосуванні методів впливу, що спрямовані на приведення бюджетних правовідносин в установлений правовий режим. Інформаційна функція виявляється у передбаченні суб'єктом бюджетного права наслідків, які можуть виникати у разі матеріалізації нормативної моделі юридичного факту, а також у формуванні правосвідомості суб'єктів бюджетного права.

Хотілося б зробити декілька зауважень з цього приводу. По-перше, видається не зовсім логічним говорити про прояв інформаційної функції у формуванні правосвідомості суб'єктів бюджетного права. Це пов'язано з тим, що суб'єктами бюджетного права виступають держава, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, юридичні особи і т.д. Фізичні особи «виключені» з кола суб'єктів бюджетного права та правовідносин. Впливати на правосвідомість держави, органів державної влади та органів місцевого самоврядування видається неможливим. Однак наведене зауваження не нівелює можливість існування саме інформаційної функції. Її зміст, на наш погляд, доволі вдало розкрив С. В. Запольський. Учений підкреслював, що «юридичний факт є не лише підставою виникнення правовідносин, але й засобом наповнення правових відносин, що виникли, відповідним змістом» [6, с. 113].

Справедливими видаються міркування Н. В. Синюкова щодо інформаційної функції юридичних фактів. Сутність такої функції полягає у наявності певної інформації про подальший розвиток податкових правовідносин, яку платники детально аналізують і використовують при здійсненні планування своїх дій. Така інформація міститься у відповідних юридичних фактах (діях, подіях, фактичних складах), як визначені податковою нормою. У той же час, найчастіше такі дії спрямовані на ухилення від оподаткування або на мінімізацію сплати податків, зборів, обов'язкових платежів [12, с. 147]. Як раз при розгляді інформаційної функції юридичних фактів у податково-правовому регулюванні доцільно говорити про формуванні правосвідомості суб'єктів правовідносин, оскільки фізичні особи виступають учасниками податкових правовідносин. Таким чином, наявність інформаційної функції юридичних фактів у фінансово-правовому регулюванні може варіюватися залежно від того, про який інститут (підгалузь) йдеться, від конкретного суб'єктного складу правовідносин.

По-друге, правоустановча функція юридичних фактів, на наш погляд, не може полягати у «встановленні бюджетних правовідносин згідно з умовами,

визначеними у гіпотезі бюджетно-правової норми». Це зумовлено тим, що умовами, які визначені у гіпотезі правової норми, і є відповідні юридичні факти, з якими пов'язується настання конкретних наслідків.

Розмірковуючи над функціями юридичних фактів, А. З. Долова робить висновок, що основна їх функція – забезпечення виникнення, зміни, припинення правовідносин. Додаткові ж функції спрямовані на стимулювання впливу норм права на суспільні відносини; обмеження границь вільного розсуду; запобігання та подолання порушень норм права [5, с. 15]. Така позиція вченої ґрунтується на тому, що юридичні факти не є пасивним елементом механізму правового регулювання. Їх установлення реально використовується законодавцем як засіб впливу на поведінку суб'єктів.

В. Г. Баландіна, досліджуючи функції юридичних фактів у податковому праві, вказує, що вони розкривають зміст та визначають місце таких фактів в механізмі правового регулювання. При цьому функції юридичних фактів можуть бути розподілені на дві групи – головні та додаткові [2, с. 30-32, 36, 39-47]. До головної функції вчена відносить виникнення, зміну та припинення податкових правовідносин, до додаткових – гарантію законності, індивідуального регламентатора податкових правовідносин, стимулюючу, інформаційно-прогностичну. Науковець зазначає, що «у податковому праві юридичні факти можуть виконувати функції не лише щодо «великої» системи – податкових правовідносин, а й щодо «малої» – фактичного складу, зокрема: правоутворюючу, правовідмінюючу, правоутримуючу та правовідновлюючу» [2, с. 70-71]. Дійсно, слід погодитись із тим, що головним призначенням юридичних фактів є виникнення, зміна та припинення правовідносин, також логічним є теза щодо індивідуального регламентування податкових відносин. У такому випадку йдеться про такі правомірні дії, як індивідуальні акти органів Державної фіскальної служби України (наприклад, податкові повідомлення-рішення, податкові вимоги, договори про відстрочення та розстрочення податкового зобов'язання та податкового боргу тощо). Проте вчена не

розкриває, як юридичні факти можуть виступати гарантом законності.

Ще одне уточнення. В. Г. Баландіна пропонує виділяти низку функцій юридичних фактів відносно певного фактичного складу. На наш погляд, така позиція є недостатньо аргументованою. Перш за все, треба виходити із визначення фактичного складу як сукупності (системи) юридичних фактів та юридично значимих умов, які необхідні для настання правових наслідків. Виходячи з наведеного, утворюється така ситуація, що юридичні факти виконують певні функції по відношенню до інших юридичних фактів. З іншого боку, вельми справедливим буде зазначити, що у зв'язку із настанням відповідних правових наслідків становище суб'єктів у податково-правовому регулюванні може змінюватись.

Таким чином, сутність фінансових правовідносин, які являють собою динамічне правове явище, можна розкрити в перебігу відповідних етапів його розвитку: виникнення, зміни й припинення. І особливе значення тут набувають юридичні факти – конкретні життєві обставини, з настанням яких норми фінансового права пов'язують виникнення, зміну та припинення правовідносин. З огляду на це «юридичні наслідки, що слідує на підставі юридичних фактів, самим загальним чином можуть бути зведені до головних фаз існування правовідносин – їх виникнення й припинення, а також зміни». У той же час важливо підкреслити, що юридичні факти не лише породжують, змінюють або скасовують фінансові правовідносини, а й «корегують» певним чином ті права та обов'язки учасників публічної фінансової діяльності, що виникають в межах відповідних правовідносин; забезпечують реалізацію прав та обов'язків відповідних суб'єктів у фактичній їх поведінці. Вони виступають безпосередньою юридичною підставою виникнення суб'єктивних прав осіб у конкретних правовідносинах, своєрідним засобом переведення правосуб'єктності у відповідне суб'єктивне право; займають самостійне місце в механізмі правового регулювання, адже забезпечують перехід від державного нормативного регулювання суспільних відносин до індивідуального через

передбачені в нормах права суб'єктивні права та кореспондуючі обов'язки.

Список літератури:

1. *Алексеев С. С.* Право: азбука – теория – философия: опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. – М. : Статут, 1999. – 712 с.
2. *Баландіна В. Г.* Юридичні факти у податковому праві: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / В. Г. Баландіна. – К., 2007. – 227с.
3. *Белкин Р. С.* Курс криминалистики : учеб. пособие / Р. С. Белкин. – М. : Юрид. лит., 1958. – 245 с.
4. *Бондаренко Э. Н.* Динамика трудового правоотношения : монография / Э. Н. Бондаренко. – М. : Норма, 2015. – 192 с.
5. *Долова А. З.* Юридические факты в трудовом праве : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / А. З. Долова. – М., 2009. – 22 с.
6. *Запольский С. В.* Дискуссионные вопросы теории финансового права : монография / С. В. Запольский. – М. : РАП, Эксмо, 2008. – 160 с.
7. *Иванова З. Д.* Юридические факты и возникновение субъективных прав граждан / З. Д. Иванова // Сов. гос-во и право. – 1980. – № 2. – С. 31.
8. *Кучерявенко Н. П.* Курс налогового права : в 6 т. – Т. 11: Введение в теорию налогового права / Н. П. Кучерявенко. – Х. : Легас, 2004. – 600 с.
9. *Оборотов Ю. Н.* Теория государства и права (прагматический курс) / Ю. Н. Оборотов. – Одесса : Юрид. лит., 2004. – 184 с.
10. *Рожкова М.* Юридические факты в гражданском праве / М. Рожкова // Приложение к журналу «Хозяйство и право». – 2006. – № 7. – 80 с.
11. *Садовский Г. И.* Диалектика мысли. Логика понятий как отражение сущности развития / Г. И. Садовский. – Минск : Высш. шк., 1982. – 310 с.
12. *Синюков Н. В.* Функции юридических фактов / Н. В. Синюкова // Вопросы теории государства и права. Личность, право, правовая система. – Вып. 8. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1988. – 192 с.
13. *Скакун О. Ф.* Теория государства и права (энциклопедический курс) : учебник / О. Ф. Скакун. – Х. : Эспада, 2005. – 840 с.
14. Словник української мови [Електронний ресурс] : в 11 т. – Т. 10. – К., 1979. – С. 552. – Режим доступу : http://ukrlit.org/slovnuk/slovnuk_ukrainskoj_movy_v_11_tomakh.
15. Теория государства и права : учебник / под. ред. В. Н. Хропанюка. – М. : Интерстиль ; Омега-Л, 2008. – 384 с.
16. *Халфина Р. О.* Общее учение о правоотношении / Р. О. Халфина. – М. : Юрид. лит., 1974. – 340 с.
17. *Чернадчук М. В.* Функції юридичних фактів у бюджетному праві / М. В. Чернадчук // Юридична Україна. – 2006. – № 4. – С. 43–47.
18. *Чувакова А. М.* Юридические факты, фактические составы и их дефекты : монография / А. М. Чувакова. – Одесса : Феникс, 2009. – 112 с.

Макух О. В. Понятие и значение юридических фактов в динамике финансовых правоотношений.

В статье раскрыто понятие и значение юридических фактов в динамике финансовых правоотношений. Указано, что сущность финансовых правоотношений, которые представляют собой динамическое правовое явление, возможно раскрыть в ходе его соответствующих этапов развития: возникновения, изменения и прекращения. В то же время юридические факты не только порождают, изменяют или отменяют финансовые правоотношения, но и «корректируют» определенным образом те права и обязанности

участников публичной финансовой деятельности, которые возникают в пределах соответствующих правоотношений; обеспечивают реализацию прав и обязанностей соответствующих субъектов в фактическом их поведении; выступают непосредственным юридическим основанием возникновения субъективных прав лиц в конкретных финансовых правоотношениях, своеобразным средством перевода правосубъектности в соответствующее субъективное право, занимают самостоятельное место в механизме правового регулирования.

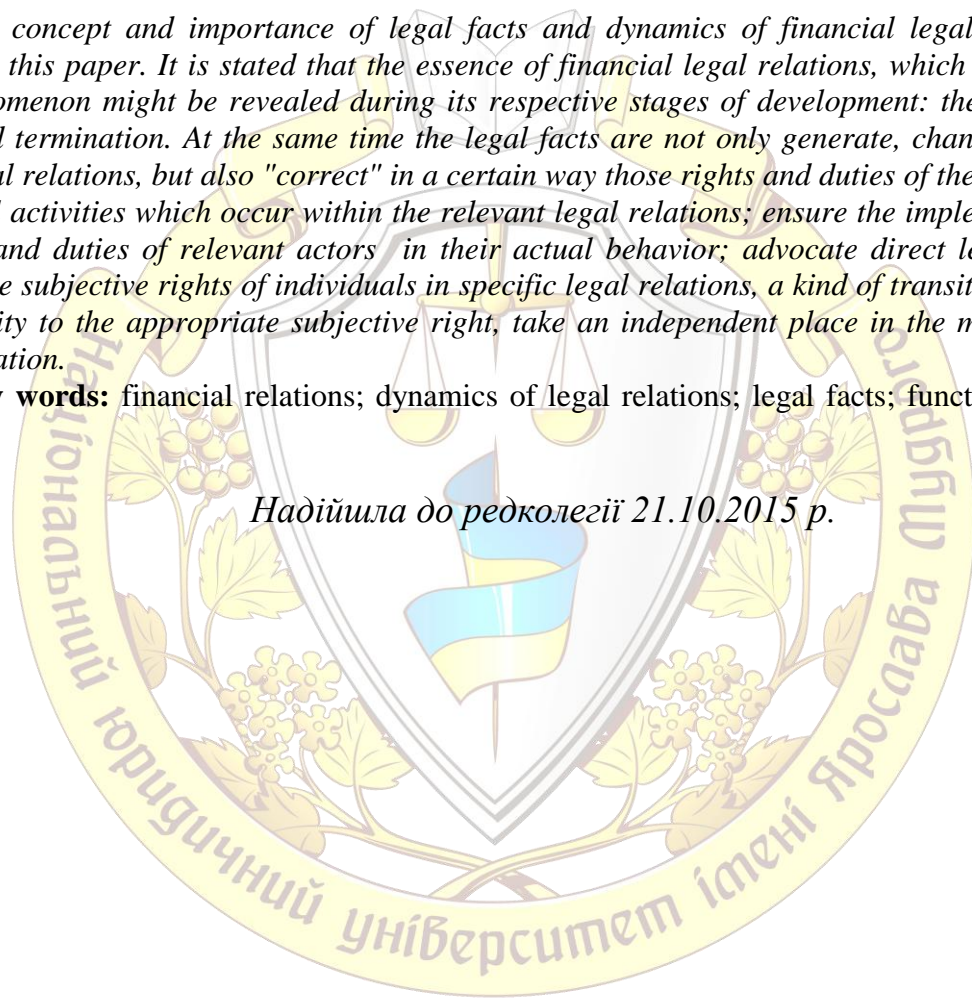
Ключевые слова: финансовые правоотношения, динамика финансовых правоотношений, юридические факты, функции юридически фактов.

Makukh O. V. Concept and importance of legal facts in dynamics of financial legal relations.

The concept and importance of legal facts and dynamics of financial legal relations is revealed in this paper. It is stated that the essence of financial legal relations, which are dynamic legal phenomenon might be revealed during its respective stages of development: the emergence, change and termination. At the same time the legal facts are not only generate, change or cancel the financial relations, but also "correct" in a certain way those rights and duties of the participants of financial activities which occur within the relevant legal relations; ensure the implementation of the rights and duties of relevant actors in their actual behavior; advocate direct legal basis of origin of the subjective rights of individuals in specific legal relations, a kind of transition means of a legal entity to the appropriate subjective right, take an independent place in the mechanism of legal regulation.

Key words: financial relations; dynamics of legal relations; legal facts; functions of legal facts.

Надійшла до редколегії 21.10.2015 р.

Розширена анотація

статті *Макух О. В.* на тему: «Поняття і значення юридичних фактів у динаміці фінансових правовідносин»

Makukh O. V., PhD, assistant professor of constitutional, administrative and financial law, Law Institute named after V. Stashisa, Classical Private University, Ukraine, Zaporizhia

An extended abstract of a paper on the subject of:

«Concept and importance of legal facts in dynamics of financial legal relations»

Problem setting: In today's legal reality there are new search for ways to achieve the stability of legal relations. The industry of financial law is not an exception. At the same time it is necessary to note that in this situation increases the interest of scientists to study the circumstances that give rise to the emergence, change or termination of financial relations - legal facts, the definition of their concept and importance of the dynamics of this kind of public relations.

Relevance of the research topic: Indeed, the legal facts in the movement of all types of legal relations are very important because financial (and other) legal relations are dynamic legal phenomenon, the essence of which might be revealed during its respective stages of development: the emergence, change and termination.

Recent research and publications analysis: Fundamentals in the study of legal facts were laid by such theorists and financiers such as: S. S. Alekseyev, V. B. Isakov, S. A. Zinchenko, O. A. Krasavchikov, N. P. Kucheryavenko, A. P. Orlyuk, G. F. Shershenevich, M. D. Shargorodskiy and others. At the same time, the concept and value of legal facts in the dynamics of financial relations is little explored.

Paper objective: With this in mind, the purpose of the article is to analyze different points of view regarding the designated topic.

Paper main body: It is significant that even the concept of "fact" is quite common, however, it is treated very ambiguous. Among jurists legal facts traditionally defined as the specific circumstances of life, with the onset of the financial rules of law which bind the emergence, change and termination of legal relations. Legal facts in the financial and legal regulation have a number of characteristics: consolidation in the financial rules of law; reasonableness; the ability to determine the legal consequences; concreteness; descriptiveness; clearance; effectiveness (the actual occurrence).

The essence of financial legal relations, which are dynamic legal phenomenon might be revealed during its respective stages of development: the emergence, change and termination. And particular importance here is acquire legal facts. Taking this into account, "the legal consequences that follow on the basis of legal facts, in the most common way can be reduced to the main phases of the existence of legal relations - their emergence and termination, as well as change." At the same time it is important to emphasize that the legal facts are not only generate, change or cancel the financial relations, but also "correct" in a certain way those rights and duties of the participants of financial activities which occur within the relevant legal relations; ensure the implementation of the rights and duties of relevant actors in their actual behavior. They advocate direct legal basis of origin of the subjective rights of individuals in specific legal relations, a kind of transition means of a legal entity to the appropriate subjective right, take an independent place in the mechanism of legal regulation, as they provide a transition from the state normative regulation of social relations to the individual through the prescribed in the law subjective rights and corresponding duties.

Conclusions of the research: We believe that legal facts have the following functions: emergence, change and termination of financial legal relations; legal constitutive; constructive; guarantee; informative; individual regulation.